

ASOCIAȚIUNEA PENTRU SPRIJINIREA INVĂȚĂCEILOR ȘI SODALILOR ROMÂNI, MESERIAȘI DIN BRAȘOV — SODALI ROMÂNI PE DRUMURI EUROPENE*

MĂRIUCA RADU

Înființarea Asociațiunii pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași în anul 1869 la Brașov, se asociază dorinței generale a românilor transilvăneni de ridicare din punct de vedere economic a elementului românesc, căruia breslele, devenite în plină epocă de afirmare a relațiilor capitaliste organizate învechite, anacronice, îi frînaseră afirmarea pe tărîmul industrial¹.

Această stare de lucruri negativă, care pe lângă faptul că favoriza o creștere inegală a burgheziei din rîndul naționalităților transilvănene, se repercuta atît asupra puținilor meșteșugari români, siliți să lucreze în cîteva din „ramurile naționale”: cojocărie, papucărie, tăbăcărie, croitorie națională, cît și asupra țărănimii, care lipsită în marea ei majoritate de pămînt, era nevoită să se transforme în proletariat agricol sau să emigreze².

Asociațiunea din Brașov, alături de celelalte societăți similare din Transilvania³ avea menirea în concepția epocii de a forma în centrele urbane o burghezie industrială românească, adică a acelei „clase de mijloc” situată între țărănime și inteligență, „... deoarece se făcuse experiența în decursul ultimelor decenii că numai cu postulanți de slujbe nu se poate asigura viitorul unui popor, ci este de lipsă înființarea unei clase mijlocii, care prevăzută cu cunoștințele necesare să le cultiveze și pe cele materiale ale poporului”⁴.

Asociațiunea își va începe activitatea încă în anul 1870, deși statutele ei nu vor fi aprobate oficial decît peste trei ani, prin plasarea la

* Studiul face parte dintr-o proiectată monografie consacrată Asociațiunii pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași din Brașov.

¹ Ioan Moga, *Scrieri istorice*, 1926—1946, Cluj, 1973, p. 220.

² Din raportul Camerei de comerț și industrie din Brașov pentru anii 1878/79 și 1882, p. 16 (capitolul: Meseriile românilor); Bartolomeu Baiulescu, *Monografia Comunei Bisericești greco-ortodoxe române a sfintei Adormiri din Cetatea Brașovului*, Brașov, 1898, p. 270—271.

³ Eugenia Glodariu, Nicolae Cordoș, *Reuniunea sodalilor români din Cluj*, în A.M.N., 10, 1973, p. 389—409; Paul Abrudan, *Reuniunea sodalilor români din Sibiu*, în *Studii și comunicări*, 19, Sibiu, 1975, p. 157—173.

⁴ Andrei Bârseanu, *Istoria școlilor centrale greco-ortodoxe din Brașov*, Brașov, 1902, p. 397.

meșteri pricepuți, care să-i învețe temeinic meseria aleasă, a copiilor, care în urma apelurilor difuzate prin viu grai, conferințe sau presă, începuseră să sosească în număr mare la Brașov. Ucenicii Asociațiunii nu proveneau numai din Brașov sau din împrejurimile acestuia, ci din cele mai îndepărtate colțuri ale Transilvaniei (Arad, Satu Mare, Sighetul Marmației, Oradea etc.).

Din scrisorile de recomandare trimise conducerii Asociațiunii, de către învățătorii sau părinții copiilor, reies motivele care i-au îndemnat să-și trimită copiii tocmai la Brașov: sărăcia și lipsurile în care se zbateau, lipsa acută de pământ, nesiguranța zilei de mâine, absența unor meseriași români, tendințele de deznaționalizare⁵. Dar cel mai pregnant reiese dorința ca măcar copiii lor să „lucreze într-un loc unde se vorbește românește”⁶ și „unde pulsul vieții naționale este mai viu”⁷.

Asociațiunea s-a preocupat permanent ca tinerii veniți la Brașov, trecând prin stadiile de ucenic (învățăcel) și calfă (sodal), să devină meseriași cu o înaltă calificare. În acest scop, paralel cu meseria pe care o învăța la meșter, învățăceii frecventau cursurile școlilor serale de meserii⁸ (Școala serală a Gremiului de comerț levantin și Gewerbevereinschule)⁹, de unde primeau atît noțiuni tehnice cît și elemente de cultură generală¹⁰. Între mijloacele de perfecționare a ucenicilor și sodalilor aflăm și intenția laudabilă a Asociațiunii de a deschide o „școală de meserii după modelul celor din România”¹¹ sau cel puțin a unui atelier de fierărie¹². Din cauza lipsurilor materiale, această idee nu va fi materializată. În schimb se va pedala pe o altă formă de perfecționare, înscrisă de altfel în punctul II al Statutelor¹³, este vorba de specializarea sodalilor în străinătate, vizînd formarea unor buni specialiști în meserii inaccesibile pînă atunci elementului românesc (mecanică și mecanică fină,

⁵ *Arhivele Statului Brașov, Fond: Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași din Brașov*, dos. 5, doc. 50, 55, 59 (în continuare vezi: ASB, fond: Sodalii...).

⁶ *Ibidem*, doc. 59.

⁷ *Ibidem*, dos. 45, doc. 65.

⁸ Bartolomeu Baiulescu, *op. cit.*, p. 27; statutele Asociațiunii prevedeau în articolul 4, punctele a și b, ca „toți învățăceii meseriași din Brașov să frecventeze un curs de învățămînt, corespunzător etății, calificațiunii și chemării lor”. Pe lîngă obligativitate, învățămîntul avea și caracter de gratuitate „pentru cei mai bravi și mai săraci învățăcei români”. (ASB, fond: Sodalii, dos. 1, doc. 1, f. 1, 3).

⁹ ASB, fond: Sodalii, dos. 5, doc. 80; Eugen Pavlescu, *Meșteșug și comerț în sudul Transilvaniei, sec. XVIII—XIX*, București, 1970, p. 415.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXVIII, nr. 2, 9/21 ian. 1875, p. 3.

¹¹ ASB, fond: Sodalii, dos. 8, doc. 51, f. 3.

¹² *Ibidem*.

¹³ Articolul 4, punctul d, prevedea „trimiterea celor mai talentați sodali în străinătate spre a se califica. Spre acest scop votează Adunarea generală conform stărei casei, o sumă anumită pentru ajutorarea acelor sodali români, care se decid a merge în străinătate, pentru ca să se perfecționeze în acele meserii care le va afla Adunarea generală mai necesare. Aceste ajutoare se publică prin concurs și se distribuie de către Comitet celor mai demni concurenți”. (ASB, fond: Sodalii, dos. 1, doc. 1, f. 4).

cizmărie și croitorie de lux, cofetărie, artă tipografică și librărie), aflate în mâinile meșteșugarilor sași și maghiari¹⁴; după stagiul efectuat în străinătate, toți acești sodali deschizându-și ateliere în orașul natal urmau să pregătească alte serii de ucenici. Paralel, datorită prestigiului de care se bucurau, făceau față mai ușor greutăților cauzate de concurența străină, întărită continuu de autorități prin aducerea unor meseriași de înaltă calificare tocmai din Boemia, Austria, Germania și Elveția, bineînțeles în dauna elementului românesc¹⁵. În același timp tinerii care se perfecționau în centre industriale vestite, ca Viena, Paris, Bruxelles, Liège, Drezda, Leipzig, venind în contact cu tehnicile noi și cu tehnologiile avansate de prelucrare își câștigau și o cultură tehnică potrivită cu timpul de față¹⁶.

Problema plecărilor în străinătate s-a pus încă din primul deceniu de existență al Asociațiunii, dar aceasta nu dispunea încă de fondurile necesare împlinirii acestui punct din Statute, iar în al doilea rînd copiii care veneau în această perioadă la Brașov erau atît de săraci, încît ajutoarele ocazionale și permanente primite din Transilvania¹⁷ și vechea Românie¹⁸, abia puteau să acopere procurarea unui minim de veșminte și achitarea taxelor de școlarizare. După 1880, situația materială a Asociațiunii îmbunătățindu-se simțitor prin creșterea numărului de membri, ucenici ai căror părinți erau în măsură să le achite taxele, donații, cum este cea de 50 000 franci aur¹⁹, primită din partea soților Stroiescu, din Basarabia, care prevedea în mod expres ca o anumită sumă să fie destinată perfecționării în străinătate precum și a sprijinului tardiv acordat de comitetul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului²⁰, pentru ca sodalii cei mai talentați din parohie să poată pleca în alte țări, se crează

¹⁴ *Din raportul Camerei de comerț și industrie...*, p. 42.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Arhiva Muzeului primei școli românești din Scheii Brașovului*, fond: Bartolomeu Baiulescu, caiet George Filip, (în continuare vezi: *Arhiva Schei...*).

¹⁷ ASB, fond: Sodali, dos. 3, doc. 16, f. 1.

¹⁸ În urma apelurilor adresate de Asociațiune prin intermediul presei din vechea Românie, sosesc numeroase donații în bani sau haine, provenind atît de la persoane particulare cît și la diferite instituții. După cum aprecia președintele Bartolomeu Baiulescu într-una din adunările generale, numai de la persoanele particulare din România se strînsese considerabila sumă de 1 224 fl. Solidaritatea dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, în cazul Asociațiunii se va desfășura pe multiple planuri (vezi: Măriuca Radu, *Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelor și sodalilor români meseriași români din Brașov — legături cu vechea Românie, 1869—1914*), în curs de apariție în *Crisia*, Oradea.

¹⁹ *Arhiva Schei*, fond: Biserica din Cetate, Actul de fundațiune al soților Stroiescu, f. 2.

²⁰ Comitetul bisericii sf. Nicolae, preocupat doar de propriile sale chestiuni, manifestă o opoziție fățișă în ceea ce privește înființarea unei școli de meserii, de care ar fi beneficiat în primul rînd populația română din Schei, sărăcită; abia cînd dintre membrii Comitetului vor face parte Vasile Glodariu și Ipolit Ilasievici, profesori la Liceul românesc din localitate și fervenți susținători ai Asociațiunii, se va ajunge la soluția acordării unor ajutoare în bani sodalilor din Schei pentru a se specializa în străinătate.

condițiile îndeplinirii acestui deziderat, de care vor beneficia peste 20 de sodali²¹.

Condiția care li se punea tuturor celor care plecau era ca în momentul reîntoarcerii să se stabilească în orașul natal, să-și deschidă ateliere „unde vor primi cu preferință învățăcei români spre a învăța o meserie”²². Într-adevăr cei mai mulți dintre ei se vor stabili la Brașov sau în alte orașe ale Transilvaniei, în acest caz brașovenii fiind ajutați de Asociațiune, cu împrumuturi cu dobânzi mici și comenzi pentru confecționare de veșminte și încălțăminte, împărțite anual în mod gratuit celor mai săraci ucenici²³. O mică parte din sodali neputînd să-și deschidă ateliere proprii sau în perioada deosebit de grea a războiului vama, vor trece în România²⁴. Pe bună dreptate se aprecia că: „Asociațiunea noastră lucrează pentru răspîndirea meseriilor printre românii din toate părțile”²⁵.

În afară de importanța emancipării economice a românilor transilvăneni, acest capitol din activitatea Asociațiunii capătă noi valențe datorită unor aspecte mai deosebite, inedite, care se desprind din bogata corespondență purtată între sodali și sprijinatorii lor, cum ar fi: situația grea în care se afla proletariatul industrial, șomajul, grevele, care desigur că nu au lăsat indiferenți de vreme ce le-au sesizat pe tinerii care au venit în contact cu aceste realități. Amintim aici și sprijinul direct adus cauzei naționale de către sodalii români care activau la Paris în cadrul Ligii culturale, unde prin conferințe, broșuri tipărite, aduceau la cunoștința tuturor necesitatea ca românii să continue lupta „pînă la ridicarea granițelor”²⁶.

Deși intenția noastră a fost să prezentăm activitatea tuturor sodalilor, lipsa sau dimpotrivă abundența unor date, ne determină să prezentăm „cazurile” cele mai reprezentative.

Printre primii sodali care pleacă în străinătate²⁷, se numără croitorul Theodor Ploscă²⁸ și mecanicul „de mașini mîinate cu abur”, Nicolae Roncea²⁹, care își prezintă activitatea în fața unei comisii, însărcinată cu studierea tuturor documentelor prezentate de sodalul care dorea să plece în străinătate. Tînărul Roncea prezintă un atestat, din care reieșea că a lucrat ca fierar (mecanic n.n.) la „diferite mașini și a făcut chiar examen înaintea unei comisii ministeriale pentru conducerea unei mașini

²¹ Vezi anexa.

²² *Arhiva Schei* doc, neinventariat, f. 2.

²³ ASB, fond: *Sodali*, dos. 33, doc. 82 și 52.

²⁴ ASB, fond: *Sodali*, dos. 8, doc. 46, f. 5; dos. 10, doc. 80, f. 3.

²⁵ ASB, fond: *Sodali*, dos. 17, doc. 105, f. 12.

²⁶ Biblioteca Academiei R. S. România, Mss. rom., f. 153, 156, 157, apud, Șerban Polverejan, *Activitatea secției din Paris a Ligii culturale în perioada memorandistă, în Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900)*, Cluj-Napoca, 1978, p. 283.

²⁷ *Arhiva Schei*, fond: *Protocoale*, 1886, nr. 198, ședința din 1/13 mai 1886.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

cu abur³⁰. Pentru obținerea burselor necesare, comisia înaintează un memoriu la Sibiu, în care apare ca necesitate stringentă formarea de meseriași români capabili să înfrunte concurența străină: „Fiind meseriile în genere un ram foarte însemnat al economiei naționale și meseriașii un factor puternic în oraș — de aceea Comisiunea este de părere că trebuie să ne încordăm toate puterile spre a răspîndi meseriile între poporul nostru și a face ca acelea să înflorească”³¹.

Din scrisorile trimise de Nicolae Roncea din Belgia, răzbat greutățile pe care le întâmpină acesta în căutarea unui loc de muncă. După ce trece prin Liège unde „se găsea cea mai mare fabrică de mașini”³², ajunge la Bruxelles unde îi este imposibil să lucreze din cauză „că cele mai multe ateliere erau închise din privința lucrătorilor”³³. Spre deosebire de el, care avea o bursă deosebit de modestă, în această țară a găsit în fabricile la care a lucrat, tineri din România, trimiși pe mai mulți ani la specializare pe cheltuiala statului³⁴.

Nicolae Roncea se va stabili la Brașov, devenind inspector industrial³⁵ și unul din membrii de bază ai Asociațiunii, ca de altfel și croitorul Theodor Ploscă, care „se specializase aproape un an la Viena în finețele croitului”³⁶.

Sodalul orfan de amîndoi părinții, Dumitru Tiu pleacă la Budapesta³⁷ pentru a se specializa în meseria de cizmar. Deși acolo se îmbolnăvește grav, dorința de a munci îl îndeamnă să plece mai departe, ajungînd pînă la Londra³⁸, după care se stabilește la Paris, unde se înscrie la o școală profesională specială pe care o absolvă „cu prima diplomă și foarte mari laude de la maieștrii francezi și de la membrii școlii acesteia”³⁹. Cu toate că talentul său va fi remarcat cu ocazia unor expoziții, unde va primi mai multe medalii de argint, va fi nevoit să renunțe datorită faptului că atît el cît și muncitorii francezi din aceeași branșă erau nevoiți să șomeze mai multe luni pe an⁴⁰. Aceleași accente

³⁰ *Arhiva Schei*, doc. neinventariat (Memoriu trimis de comisia formată din V. Glodariu, Ip. Ilasievici, I. Peligrad și G. Manu, Sinodului arhiepiscopesc de la Sibiu, 29 martie 1886).

³¹ *Arhiva Schei*, doc. neinventariat.

³² *Ibidem*, scrisoare trimisă de N. Roncea din Liège, datată 17 iunie 1885.

³³ *Arhiva Schei*, doc. neinventariat, scrisoare trimisă de N. Roncea din Bruxelles, datată 8 iulie 1886.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Arhiva Schei*, Protocoalele ședințelor, anii 1917, 1918, 1919, nr. 229, ședința din 12/25 mai 1918.

³⁶ *Arhiva Schei*, Protocoalele ședințelor, 1886, ședința din 8 iulie 1886.

³⁷ *ASB*, fond: *Sodalii*, dos. 28, doc. 1; scrisoare trimisă de D-tru Tiu, datată Budapesta, aprilie 1898.

³⁸ *ASB*, fond: *Sodalii*, dos. 32, doc. 65, f. 1; scrisoare trimisă de la Paris, datată 1901.

³⁹ *ASB*, fond: *Sodalii*, dos. 34, doc. 27; scrisoare trimisă de la Paris, datată 1903, în care îl roagă pe președintele Asociațiunii să-i înrămeze diploma și să i-o păstreze pînă la reîntorcerea sa la Brașov.

⁴⁰ *Ibidem*.

răzbat și din corespondența sodalului tîmplar, Iancu Roncea, aflat la Budapesta, care în pofida bunelor recomandări și-a găsit foarte greu de lucru „500 de lucrători fiind fără”⁴¹.

În atelierul vestitului fotograf vienez, Paul Eckart, se va specializa primul fotograf român brașovean, Traian Mușlea⁴², care va primi în acest sens o mică bursă din partea Asociațiunii⁴³.

Sesizînd importanța cărții, deci și a tiparului pentru ridicarea nivelului cultural al maselor, dar și lipsa unor cadre de specialitate, în presa brașoveană va apărea o serie de articole în care se arăta necesitatea ca „... și dintre români să se aplice tinerii la arta tipografică pentru că numai așa va putea înainta edarea de opuri, atît științifice, literare cît și artistice între români; și numai așa se pot propaga cînd pe lîngă îndemnul zelului național va concurge și interesul profesional la edarea și propagarea lor”⁴⁴. Aceste apeluri călduroase se vor bucura de înțelegerea cuvenită din partea conducerii Asociațiunii, care se va preocupa permanent să trimită la specializare în străinătate și sodali tipografi, care prin specificul meseriei, în comparație cu ceilalți meseriași aveau gradul de cultură cel mai ridicat.

Nicolae Jugănarul⁴⁵, care lucrase și anterior ca tipograf în vechea Românie și la Brașov în tipografia A. Mureșianu, bun cunoscător al limbilor germană și franceză, va pleca la specializare la Viena și Paris, în urma concursului publicat în „Meseriașul român”; concomitent va fi însărcinat de Comitetul Asociațiunii să viziteze Expoziția universală organizată în anul 1889 în capitala Franței⁴⁶.

Raportul detaliat trimis cu această ocazie spre a fi prezentat adunării generale, dovedește un ascuțit spirit de observație, ca și via curiozitate a autorului⁴⁷. Totodată răzbate și admirația omului simplu în fața noutăților deosebite văzute acolo, dar și ideea, că oricine, cu puțin talent își poate confecționa singur cele mai multe obiecte trebuincioase, pentru a-și crea o ambianță cît mai plăcută, realizînd concomitent și o importantă economie⁴⁸.

Un spațiu mai larg este acordat firesc, tipografiei, reprezentată la expoziție prin noutăți de ultimă oră.

După terminarea stagiului de sodal, Nicolae Jugănarul se va stabili mai întîi la Sinaia, devenind proprietar de tipografie⁴⁹; în anul 1917 îl

⁴¹ ASB, fond: *Sodali*, dos. 33, doc. 21; scrisoare trimisă de la Budapesta, datată 15 febr. 1902.

⁴² ASB, fond: *Sodali*, dos. 39, doc. 21.

⁴³ ASB, fond: *Sodali*, dos. 42, doc. 44 și 45.

⁴⁴ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIII, nr. 6, 10 ianuarie/1 februarie 1873, p. 3.

⁴⁵ ASB, fond: *Sodali*, dos. 19, doc. 155, f. 2.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Vezi anexa.

⁴⁸ ASB, fond: *Sodali*, dos. 19, doc. 165, f. 1—8.

⁴⁹ V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 419.

aflăm redactor responsabil al ziarului „Drapelul“ din Lugoj, mult apreciat de directorul acestuia, Valeriu Braniște⁵⁰.

În lipsa acestuia, aflat în închisoare, Jugănarul va continua să scoată ziarul, „făcînd de mai multe ori cîte 2—3 luni de temniță de stat în această calitate pentru diferiți articoli“⁵¹.

În același context îl remarcăm pe sodalul tipograf, George Filip, fiul unei văduve sărace din Șcheii Brașovului, a cărei personalitate a fost elogiată și de Nicolae Iorga în lucrarea *O viață de om așa cum a fost*. Talent de excepție și animat de puternica dorință de a pătrunde tainele artei tipografice, lucrează ca simplu muncitor în mai multe tipografii din Viena și München, ciștigîndu-și singur existența.⁵² (vezi pl. LXXII—LXXIV)

La Paris, unde se stabilește din anul 1892,⁵³ cu un mic stipendiu primit din partea Asociațiunii, va fi admis în urma unui concurs în anul I, secția desen al Școlii naționale de arte decorative pe care îl absolvă cu calificativul „excelent“⁵⁴. Paralel, se va preocupa și de meseria sa, participînd cu succes alături de tipograful parizien la diferite concursuri și expoziții de carte⁵⁵.

Prin intermediul secției de la Paris a Ligii culturale, George Filip, va face cunoscute eforturile depuse pentru promovarea meseriilor de către românii transilvăneni, într-o serie de conferințe și broșuri tipărite⁵⁶.

În cîteva scrisori trimise la Brașov, George Filip va insista mai ales asupra ultimei laturi din activitatea sa, concluzionînd că îmbrățișarea meseriilor și ridicarea gradului de bunăstare și de cultură al românilor din Transilvania vor „...ridica granițele și vor uni România“⁵⁷.

La expoziția industrială deschisă la București în anul 1894, unde au fost invitați și cîteva membri ai Asociațiunii, președintele Ticolae Petra-Petrescu remarcă *Probarul caracterelor din Imprimeria statului*, compus și aranjat de George Filip, tipograf din Brașov. Recunoscînd valoarea deosebită a lucrării expuse, Petra-Petrescu îi trimite autorului, stabilit între timp la București, o scrisoare de felicitare și încurajare: „Acest probar, unic în felul lui, care poate servi cu drept cuvînt ca model tuturor tipografilor români, trădează capacitatea compozitorului, care după

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² ASB, fond: Sodalii, dos. 24A, doc. 113, f. 1 (Suma de bani pentru specializare i se acordă „întrucît Filip dă garanția a deveni un sodal cum pînă acum nu avem“; Arhiva Schei, dos. George Filip, doc. 1, f. 1.).

⁵³ Arhiva Schei, dos. George Filip, doc. 5; scrisoare expediată din Paris, dataată 13 februarie 1893.

⁵⁴ Arhiva Schei, dos. George Filip, certificat de absolvire emis de École nationale des arts decoratifs, Paris, le 25 juillet 1893; vezi și regulamentul și programul cursurilor acestei școli în fig.

⁵⁵ Arhiva Schei, dos. George Filip, doc. 4, f. 2.

⁵⁶ Ibidem, doc. 6, f. 1; Serban Polverejan, *studiul citat*, p. 283.

⁵⁷ Arhiva Schei, fond: George Filip, doc. 6, f. 1—2.

cum știm noi a călătorit pe jos întreaga Austrie, Germania și Franța. Nu ne îndoiim că George Filip va fi luat în considerare și sprijinit cu atât mai mult, cu cât această artă a fost până acum neglijată, căreia i se datorează cultura tuturor popoarelor⁵⁸.

Intenția lui George Filip, mărturisită încă de la Paris⁵⁹ de a deschide un institut grafic, se va materializa în fondarea Institutului grafic „Minerva” din București⁶⁰. La rîndul său, directorul George Filip va primi cu brațele deschise pe tinerii români din Transilvania care doreau să învețe sau să se perfecționeze în această nobilă meserie⁶¹.

Prin această formă de manifestare, ca și prin întreaga sa activitate, Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași din Brașov înscrie o pagină luminoasă în lupta pentru emanciparea economică națiunii române din Transilvania.

ANEXA

Raportul tipografului N. Jugănarul cu privire la ce a văzut el la Paris la Expoziție

Îmi împlinesc o datorie prezentîndu-vă un scurt raport despre cele ce am văzut la Expoziția de la Paris, ce prin dărnicia d-voastră (este vorba de conducerea Asociațiunii, raportul fiind prezentat în cadrul uneia din Adunările generale n.n.) mi s-a făcut cu putință a vedea și a-mi face o idee despre gradul de înaintare al diferitelor popoare din lume. Nu vă voi prezenta un raport complet pentru că nici mijloacele, nici timpul nu mi-a permis a-mi aduna datele necesare pentru un raport amănunțit și desăvîrșit. Cu toate astea mi-am dat silința ca prin raportul meu deși scurt să vă înfățișez un tablou general despre obiectele ce-am crezut că vă vor interesa ce deosebire.

De departe văd ridicîndu-se măreț în spațiu turnul Eiffel, iar de aproape o mulțime de turnuri și turnulețe răsar privirii înaintea: sînt turnurile și turnulețele pavilioanelor de la expoziție. Cîmpul lui Marte e transformat într-un oraș atît de variat și frumos încît nu știu dacă pînă acum mai are pereche: Fel de fel de clădiri măreț împodobite, grădini cu toate felurile de plante ce s-au putut aduna și aranja cu o deosebită măiestrie, statui mărețe, parcă aieveau stau să vorbească, să se miște, fîntîni arteziene care aruncă apă la înălțimi de necrezut: o peșteră făcută în adins, pe laturile căreia sînt așezate geamuri mari de sticlă prin care se văd în deosebite despărțituri pești de diferite soiuri apoi cascade sunătoare: toate acestea fac parte din improvizatul oraș de pe cîmpul lui Marte. Turnul Eiffel în forma în care l-ați văzut desigur zugăvit pe hîrtie, stă semeț arătînd lumii privitoare, pînă unde se poate înălța omul cu arta și cu știința lucrărilor sale.

În expoziție am intrat cu gîndul să iau seamă și să îndemn tot ce va fi de interes deosebit pentru noi; seamă am luat deși mi-a fost cam greu să ții rîndul, dar să notez tot mi-a fost peste putință, căci ar fi trebuit să stau luni de zile și să

⁵⁸ ASB, fond: Sodalii, dos. 24A, doc. 613, f. 1—2.

⁵⁹ Arhiva Schei, fond: George Filip, doc. 3 și 5.

⁶⁰ „Minerva”, I, nr. 181, 1909, p. 1.

⁶¹ *Ibidem*.

fac un catalog negrăit de mare.

Am vizitat expoziția o săptămână de-a rîndul și mi-am notat ceea ce am crezut mai neapărat de lipsă.

Expuneri din partea micilor industriași și muncitori cu toată stăruința ce mi-am pus nu am găsit; pe fiecare mașină, pe fiecare haină pusă și chiar pe fiecare cizmă se citea firma cutărui fabricant, firma cutărei firme mari capitaliste.

Locuințe omenești erau felurite peșteri în care locuiau sălbatici, locuințe pe bălți înghetate de sălbatici mai civilizați, colibe din lemn, de ștuf și de paie în forme rotunde și pătrate, clădiri moderne numai de zid erau destule. Ca material bun a se întrebuința la clădirile de azi am văzut petrii mărunte amestecate în ciment și turnate în formă de table subțiri de ardezia boltite și pentru podele asemenea cărămizi găurite, am mai văzut carton (mucava) smolit, ce se poate întrebuința la construcții de case transportabile (ce se mută dintr-un loc în altul). Asemenea numai din lemn cu pereții și plafonul tapetate cu rogojinii de papură ori de paie, am văzut că se pot înghetba locuințe.

Acoperămintul se poate face din petriș cu timent turnat în formă de boltă din bucăți de mucava smolită și garnisită cu pietricele, apoi din trestie, din ardezie, sau din scoarțe de arbori și din table subțiri de fier, de ținc ori de aramă, zidarul și timplarul singur poate să-și facă o locuință comodă, alegînd materialul cel mai bun și cel mai economic.

Ca mobile pentru case am văzut: șifoniere din deosebite soiuri din lemn, cu părțile laterale din table de lemn ornate cu diferite figuri dreptunghiulare și în alte forme, partea de deasupra din bucăți lipite. Mese dintr-o bucată, mese din piatră naturală artificială (pietricele în ciment turnate). Paturi fel de fel: paturi de lemn igienice cu fundul de sîrmă împletită dublu, paturi de fier strîngătoare cu resorturi, paturi de pînă suspendate cu scripet, paturi de nuc dintr-o bucată și altele obișnuite astăzi. Scaune în formă de jeț, ori de fotoliu împletite cu nulele și trestie, scaune de pînă cu picioarele din lemn cu partea pentru sedere din piele. Timplarul și aproape orice om singur își poate face azi mobile și locuința trebuincioasă. Ca ornamente pentru case am văzut lucrări de olărie anume: un șarpe lucrat din pămînt, farfurii mari lustruite și pe margini garnituri tot din pămînt adică: scoici, frunze, lipitori, etc. Mai departe vedeai broaște, capete de boi, oale cu flori, ulcioare în formă de rațe, de pești și altele. Farfurii lucrate tot de olar în formă de frunză de ștejar cu șireturi și flori, patru flori tot din pămînt, lucrate, una lingă alta, puse în ramă pentru podoabă casei, șerpi, răvane pentru flori, o oală avînd ca podoabă 4 prepele vîinate și legate cu sfoară de pămînt de gîtul oalei borcane avînd pe ele ramuri pline cu mere și pere, un rac gigantic tot din pămînt și alte figuri și forme. E peste puțină a descrie toate figurile de pămînt lucrate artistic, olarul singur își poate face podoabele casei și vasele trebuincioase.

Ca obiecte de îmbrăcăminte erau expuse haine bărbătești și femeiești în formele obișnuite de astăzi, din stofe cunoscute, lucrate însă foarte artistic.

Croitorul bărbătesc și-a arătat dibăcia sa prin a coase haină fără ca să se observe cusătura. Ca haine pentru țărani erau cojoace din piele de oaie împodobite cu lînă colorată lucrate cu mare dibăcie, din bucăți mari ori din pietre mici nenumărate, haine de piele pentru vară, haine de postav.

Ca obiecte de încălțăminte erau cizme și ghetă făcute din diferite soiuri de piei, forma nu este necunoscută: cizme cu cărîmbul și căputa dintr-o bucată, cu o singură talpă cu călcîiul lat, cusute și prise în cuie de lemn; pentru iarnă am observat cizme pe al căror talpă și călcîi erau cuie de fier cu virful puțin afară. Astfel că se poate umbla pe gheață cu ele la fel ca pe țărînă; pentru vară erau pantofi bărbătești și de damă încheați deasupra cu șireturi ori cu încheietură mecanică, colorați și negrii; cizme de damă elegant lucrate, cu cărîmbul tăiat de-a lungul prin mijloc, pe o parte a cărîmbului erau nasturi, iar pe alta găurele pentru încheiat, astfel dama se poate încălța cu cea mai mare ușurință.

Am mai observat că erau și papuci de lemn, adică saboți, cum îi numesc francezii, care de asemenea se pot întrebuința ca încălțăminte. Pălării erau: moi rotunde și cilindrice felurite, o formă nouă n-am avut de observat; pălării de paie

erau destule însă foarte frumos împletite. Pînzărie era în fel de fel de țesături pentru cămăși, ștergare și haine naționale, pînze țesute des și unse cu un material, care împiedică de-a pătrunde ploaia; otgoane mari de cînepă afumate pentru corăbii; apoi fel de fel de covoare și scoarțe din lînă. Corturi poligonale de pînză (cu mai multe laturi) un băț în mijloc aproape de vîrfului căruia sînt 8 bețe ca de cortel întinse, o masă în jurul parului și pe lîngă masă scaune de pînză.

Pielării ori piei lucrate erau foarte multe și foarte mari, fel de fel de gro-simi, fel de fel de vâpseli; ca obiecte lucrate din piele am observat: hamuri, șele, curele, șerpăre, rechizite pentru armată. Am observat aci un geamantan îmbrăcat cu piele al cărui capac deschizîndu-se forma un pat de dormit. Blănării din toate țările, piei de urs alb și negru erau foarte mari cu capul împăiat, înfățișînd de la blana celui mai mare animal, pînă la blana celui mai mic, erau prelucrate acolo cu mare pricepere.

Lemnării erau din toate soiurile: am văzut tulpini din arbori pietrificate, care după socotința mea, cred că sînt mai durabile decît orice piatră naturală. Bânci făcute din lemn, cadre sculptate în lemn și tot soiul de instrumente și construcțiuni, parchete din pavagiu erau expuse.

Brațe artificiale și scări circulare de urcat la etaj am mai văzut lucrate nu-mai din lemn.

Ca obiecte din fierărie erau expuse: căruțe ferecate, modele noi din trăsuri, roate pentru căruțe de peste 2 m înălțime, cu riful de 3 degete de gros, roate cu spițe din lemn însă foarte subțiri, potcoave pentru cai cu totul rotunde și erau și potcoave tăiate însă cu șirofele prinse în potcoave și potcoave cu gumi-elastic, potcoave cu 8 șirofe și potcoave rotunde și în mijloc umplute cu papură; juguri pentru cai lucrate din fier și alte mărunțișuri din ramura fărîrării erau bine și frumos lucrate. Ceva deosebit la măiestria fierarului am văzut un ceasornic pe picioare făcut tot din fier la care mecanismul era din alamă, ceasornicul umbla: nu-mi uit a-mi nota, că acest ceasornic era de observat în secțiunea României, cuptoare de campanie de fier, cărămizi etc.

Tipografia era reprezentată prin toate aparatele ei, mașini care funcționau în expozițiune și tipăreau jurnale pe ambele părți dintr-odată; erau expuse forme gata de tipărit, compozițiuni din linii tabelarice, lucrări cu ornamente și în titluri, cărți foarte bine lucrate vîzîndu-se pagini întregi cu rînduri finite cu cuvinte întregi, lucrări în colorii foarte frumoase, acestea atrăgeau mai mult atențiunea specialiștilor.

Desemnuri, plastonografice, hortografice, gravuri în țincografie (gravuri, ca: timbre, mape, mărci etc.). *Legătoria de cărți*. Aici am văzut registre cam de 30—50 cm de groase și lungi de 1 m. La toate 4 colțurile avea fier la scoarțe, păreții împodobiiți cu ornamente lucrate din fier, asemenea cărți erau legate și cu alamă, alama sau ferul era prins de piele cu mici ținte, precum și cărți încuiate cu lăcat.

Turnătoria de litere — Aici erau depuse din toate caracterele de litere, între care și o invențiune nouă, un nou sistem de litere, cu care se poate culege mai repede și mai lesne se poate face corectura, literele sînt turnate astfel ca culegătorul să nu mai aibă lipsă a pune spația cerută înaintea interpuncțiunei și variază în grosime toate literele; cu aceste litere se poate cîștiga cu mult mai mult timp la cules decît cu acele obișnuite pînă acum și literele de titluri sînt foarte avanta-ajoase.

Agricultura — era expusă în mai multe locuri cu tot ce se poate produce pămîntul, unelte de muncă erau fel de fel, iarăși destul de multe, parte din cele cunoscute perfecționate și parte născocite din nou.

Erau mașini instalate, care funcționau pe loc, precum: mașini de fabricat hîrtie, mașini de fabricat ciucalată, bomboane liqueururi etc., etc., așa că vizita-torii expozițiunii aveau de gustat băuturi proaspete și prăjituri de multe soiuri calde.

Erau expuse și albine în cîțiva stupi după sistem nou, care lucrau acolo.

Animale domestice, de o frumoasă rasă în cotețe igienice. Mai era o ma-șină, care prin căldura ce producea făcea să clocească ouălele și să se scoată pui

din ele. Din privirea acestei părți expuse scot încheierea, că omul prin întrebuințarea unor mijloace chibzuite poate face pământul și tot solul de animale să fie mult mai folositoare decât sînt astăzi.

Ca obiecte de învățămînt erau planuri și modele de școli și o mulțime de material considerabil îmbunătăți și adăugat pentru dezvelirea cunoștințelor. Era o clasă în care pe niște bănci sistem nou, un număr de elevi făcuți din lemn. Fiecare avea o tăbliță în mînă și arătau profesorului, care sta pe catedră, fața pe care desenase un triunghi și vederea acestei clase a folosit foarte mult celor ce se interesează de învățămînt.

În sfîrșit cam aceasta am găsit cu cale să notez din mulțimea obiectelor expuse. Nu doară că celelalte nu meritau a fi însemnate, dar am crezut să mă interesez mai mult de aceea ce se atinge de adăpostul, îmbrăcămîntea, hrana și cultura omului.

Impresia ce mi-a lăsat vizitarea expoziției este din cele mai bune.

Celor care ar voi să fie impresionați ca mine, dacă ar mai ține expoziția, nu le-aș putea zice decît: „Mergeți și o vizitați“.

N. Jugănaru
tipograf.

Arhivele statului Brașov, Fond: Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români meseriași din Brașov, dos. 19, doc. 165, 8 f.